FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI
ILMIY-METODIK JURNAL
ISSN 3093-8694 ◆ saen.uz
2026-yil
11-son

UDK: 159.9:331.556.4

Saidov Baxtiyor Odilovich,
O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vaziri,
psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

O‘ZBEK MEHNAT MIGRANTLARI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MUAMMOLARI SHAKLLANISHINING SHAXSIY, OILAVIY VA IJTIMOIY-MUHIT OMILLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek mehnat migrantlarida yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik muammolarning shakllanishiga ta’sir etuvchi shaxsiy, oilaviy va ijtimoiy-muhit omillari kompleks tarzda tahlil qilingan. Mehnat migratsiyasi jarayonida shaxsning psixologik holati, emotsional barqarorligi, moslashuv imkoniyatlari, o‘zini o‘zi anglash xususiyatlari hamda ijtimoiy munosabatlar tizimida yuz beradigan o‘zgarishlarning o‘zaro bog‘liqligi yoritilgan. Shuningdek, oiladan uzoqda yashash, yaqinlar bilan emotsional aloqalarning cheklanishi, oilaviy rollarning o‘zgarishi, farzandlar tarbiyasida masofaviy ishtirokning kuchayishi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi migrantlarning psixologik farovonligiga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omillar sifatida ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mehnat migratsiyasi, o‘zbek migrantlari, ijtimoiy-psixologik muammolar, psixologik moslashuv, shaxsiy omillar, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy muhit, emotsional barqarorlik, migratsion stress, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, psixologik farovonlik.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ ИЗ УЗБЕКИСТАНА: ЛИЧНОСТНЫЕ, СЕМЕЙНЫЕ И СОЦИАЛЬНО-СРЕДОВЫЕ ФАКТОРЫ ИХ ФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация. В статье комплексно анализируются личностные, семейные и социально-средовые факторы, влияющие на формирование социально-психологических проблем трудовых мигрантов из Узбекистана. Рассматриваются взаимосвязь психологического состояния личности, эмоциональной устойчивости, адаптационных возможностей, особенностей самосознания и изменений в системе социальных отношений в условиях трудовой миграции. Особое внимание уделяется психологическим последствиям длительного проживания вдали от семьи, ограничению эмоциональных контактов с близкими, трансформации семейных ролей, дистанционному участию родителей в воспитании детей и недостатку социальной поддержки. Раскрывается влияние социального окружения принимающего общества, языковых барьеров, культурных различий, условий труда, правовой защищённости и дискриминации на процесс психологической адаптации мигрантов.

Ключевые слова: трудовая миграция, узбекские мигранты, социально-психологические проблемы, психологическая адаптация, личностные факторы, семейные отношения, социальная среда, эмоциональная устойчивость, миграционный стресс, социальная поддержка, психологическое благополучие.

PERSONAL, FAMILY AND SOCIO-ENVIRONMENTAL FACTORS IN THE FORMATION OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS AMONG UZBEK LABOUR MIGRANTS

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of personal, family and socio-environmental factors contributing to the formation of socio-psychological problems among Uzbek labour migrants. It examines the relationship between an individual's psychological condition, emotional stability, adaptive capacities, self-awareness and changes in the system of social relationships during labour migration. Particular attention is paid to the psychological consequences of living away from family members, reduced emotional communication with loved ones, changes in family roles, remote parental involvement in child-rearing and insufficient social support. The article also explores the influence of the social environment in host countries, language barriers, cultural differences, working conditions, legal protection and discrimination on migrants' psychological adaptation.

Keywords: labour migration, Uzbek migrants, socio-psychological problems, psychological adaptation, personal factors, family relationships, social environment, emotional stability, migration stress, social support, psychological well-being.

KIRISH

Globallashuv jarayonlari va xalqaro mehnat bozoridagi o‘zgarishlar natijasida mehnat migratsiyasi zamonaviy jamiyatning muhim ijtimoiy-iqtisodiy hodisasiga aylandi. O‘zbekiston sharoitida tashqi mehnat migratsiyasi fuqarolarning turmush darajasini yaxshilash, oilaviy daromadlarni oshirish va yangi kasbiy tajriba orttirish bilan bir qatorda, ularning psixologik holati va oilaviy munosabatlariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda.

Mehnat migratsiyasi jarayonida shaxs yangi ijtimoiy va madaniy muhitga moslashish, yaqinlaridan uzoqda yashash, kommunikativ to‘siqlarni yengib o‘tish hamda turli hayotiy qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Buning natijasida yolg‘izlik, ruhiy zo‘riqish, xavotir, oilaviy munosabatlardagi o‘zgarishlar va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning cheklanishi kabi muammolar yuzaga keladi.

Mazkur muammolarning shakllanishida migrantning individual-psixologik xususiyatlari, oilaviy munosabatlari hamda qabul qiluvchi mamlakatdagi ijtimoiy-madaniy muhit muhim o‘rin tutadi. Shu sababli ularni alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq omillar tizimi sifatida o‘rganish zarur.

Shundan kelib chiqib, maqolaning asosiy maqsadi o‘zbek mehnat migrantlarida ijtimoiy-psixologik muammolar shakllanishining shaxsiy, oilaviy va ijtimoiy-muhit omillarini tahlil qilish, ularning o‘zaro ta’sirini ochib berish hamda migrantlarning psixologik farovonligini ta’minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy yondashuvlarni asoslashdan iborat.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Mehnat migratsiyasi va uning inson psixologiyasiga ta’siri jahon psixologiyasi, sotsiologiyasi hamda migratsiya tadqiqotlarida keng o‘rganilgan. Ushbu

yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlarda shaxsning moslashuvi, stressga munosabati, ijtimoiy identifikatsiyasi va oilaviy munosabatlarning o‘zgarishiga alohida e’tibor qaratilgan.

U. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasiga ko‘ra, insonning psixologik rivojlanishi individual xususiyatlar bilan bir qatorda, oila, ish joyi, ijtimoiy guruhlar va keng ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanadi. Mazkur yondashuv migrantlarning psixologik muammolarini kompleks o‘rganish imkonini beradi.

J. Berrining akkulturatsiya nazariyasida esa yangi madaniy muhitga moslashish, milliy identifikatsiyani saqlash va qabul qiluvchi jamiyat bilan munosabat o‘rnatish masalalari yoritilgan. Bu jihatlar o‘zbek migrantlarining xorijiy muhitga psixologik moslashuvini o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining 2023-yildagi tadqiqotlarida migrantlar ruhiy salomatligiga ta’sir etuvchi xavf va himoya omillari, jumladan, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, xavfsizlik, madaniy identifikatsiya va psixologik xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Xalqaro migratsiya tashkilotining Markaziy Osiyoga oid izlanishlarida ham migratsion stress va psixososial yordam masalalariga e’tibor qaratilgan.

O‘zbekiston mehnat migratsiyasiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda oila, qarindoshlar, do‘stlar va mahalla kabi mikroijtimoiy omillarning migratsion qarorlar hamda moslashuv jarayonlariga ta’siri ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, ilmiy manbalarda beqaror mehnat sharoitlari, huquqiy himoyaning yetishmasligi, kamsitilish va ijtimoiy izolyatsiya migrantlar ruhiy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillar sifatida qayd etiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mehnat migratsiyasining psixologik oqibatlarini o‘rganishda xalqaro ilmiy yondashuvlar shakllangan bo‘lsa-da, o‘zbek migrantlarining milliy-madaniy xususiyatlari, oilaviy qadriyatlari, mahalla va qarindoshlik munosabatlarini shaxsiy hamda ijtimoiy omillar bilan uzviy bog‘liq holda tadqiq etish dolzarb ilmiy vazifa bo‘lib qolmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda o‘zbek mehnat migrantlarining ijtimoiy-psixologik muammolarini o‘rganishda tizimli, kompleks va ijtimoiy-psixologik yondashuvlarga tayanildi. Metodologik asos sifatida shaxs va ijtimoiy muhitning o‘zaro ta’siri, oilaviy qo‘llab-quvvatlash, madaniy moslashuv hamda stressga bardoshlilikka oid ilmiy qarashlar olindi.

Tadqiqotning konseptual asosini muammolarning uchta asosiy omillar guruhi orqali shakllanishi tashkil etadi: shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, oilaviy munosabatlar va qabul qiluvchi mamlakatdagi ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy hamda huquqiy sharoitlar.

Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni nazariy va qiyosiy tahlil qilish, umumlashtirish, tizimli yondashuv hamda ilmiy interpretatsiya metodlaridan foydalanildi. Migratsion moslashuv jarayoni individual, oilaviy va ijtimoiy darajalarda o‘rganildi.

Ushbu yondashuvda migrantning psixologik holati alohida omillar emas, balki ularning o‘zaro ta’siri natijasi sifatida baholandi. Jumladan, oiladan uzoqda yashash sog‘inch va yolg‘izlikni kuchaytirishi mumkin, biroq muntazam muloqot va yaqinlarning emotsional qo‘llab-quvvatlashi bu holatning salbiy ta’sirini kamaytiradi.

Shuningdek, migratsiyaning tayyorgarlik, dastlabki moslashuv, uzoq muddatli mehnat faoliyati va vatanga qaytish bosqichlari ham hisobga olinib, har bir davrga xos psixologik muammolar o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilindi.

NATIJALAR

Nazariy tahlil natijasida o‘zbek mehnat migrantlarining ijtimoiy-psixologik muammolari shakllanishida shaxsiy, oilaviy va ijtimoiy-muhit omillari o‘zaro bog‘liq tizimni tashkil etishi aniqlandi. Ushbu omillar migrantning psixologik farovonligi, ijtimoiy munosabatlari va yangi muhitga moslashish imkoniyatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Shaxsiy omillar migrantning individual-psixologik xususiyatlari, motivatsiyasi, o‘zini o‘zi baholashi, stressga chidamliligi va kommunikativ qobiliyatlarida namoyon bo‘ladi. O‘z imkoniyatlariga ishonish, aniq hayotiy maqsadlarga ega bo‘lish va muammolarni mustaqil hal qilish ko‘nikmalari moslashuv jarayonini yengillashtiradi. Aksincha, kelajakka nisbatan noaniqlik, muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish va emotsional beqarorlik psixologik zo‘riqishni kuchaytirishi mumkin. Shuningdek, til bilish darajasi, madaniy farqlarni anglash va migratsion kutishlarning real sharoitlarga mosligi ham muhim ahamiyatga ega.

Oilaviy omillar migrantning psixologik holatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Oiladan uzoqda yashash, turmush o‘rtoqlar o‘rtasidagi muloqotning kamayishi, oilaviy rollarning o‘zgarishi va farzandlar tarbiyasida bevosita ishtirokning cheklanishi muayyan ruhiy qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Ayniqsa, uzoq muddatli ayriliq sog‘inch, xavotir va o‘zaro tushunmovchiliklarni kuchaytiradi. Shu bilan birga, oila a’zolarining ishonchi, muntazam muloqoti va ma’naviy qo‘llab-quvvatlashi migrant uchun muhim psixologik himoya vositasi hisoblanadi.

Ijtimoiy-muhit omillari qabul qiluvchi mamlakatdagi mehnat sharoitlari, huquqiy maqom, mahalliy aholining munosabati, madaniy farqlar va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini qamrab oladi. Beqaror ish sharoitlari, mehnat huquqlarining buzilishi, kamsitilish, til to‘siqlari va ijtimoiy izolyatsiya migrantlarda xavotir, yolg‘izlik va surunkali stressni kuchaytirishi mumkin. Aksincha, xavfsiz mehnat muhiti, huquqiy himoya va vatandoshlar bilan ijtimoiy aloqalar psixologik moslashuvga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Umumlashtirilgan natijalar shuni ko‘rsatadiki, shaxsiy omillar migrantning qiyinchiliklarga munosabatini belgilasa, oilaviy omillar uning emotsional tayanchini, ijtimoiy-muhit omillari esa moslashuv imkoniyatlarini shakllantiradi. Ushbu omillarning uyg‘unligi psixologik barqarorlikni ta’minlasa, ularning salbiy

jihatlari bir vaqtda namoyon bo‘lishi ijtimoiy-psixologik muammolarning chuqurlashishiga olib kelishi mumkin.

MUHOKAMA

Olingan nazariy xulosalar mehnat migrantlarining ijtimoiy-psixologik muammolarini faqat individual xususiyatlar bilan izohlash mumkin emasligini ko‘rsatadi. Migratsiya shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasi, oilaviy munosabatlari, hayotiy qadriyatlari va psixologik ehtiyojlariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bir xil migratsion sharoitda turli insonlarning psixologik holati ularning hayotiy tajribasi, stressga chidamliligi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasiga qarab farqlanadi.

O‘zbek mehnat migrantlari faoliyatida oilaviy qadriyatlar va qarindoshlik munosabatlari alohida ahamiyatga ega. Oilaning iqtisodiy farovonligi uchun mas’uliyatni his qilish migrantni mehnat faoliyatiga undovchi kuchli motivatsiya bo‘lsa-da, ayrim hollarda ruhiy bosimni ham kuchaytiradi. Oilaga moddiy yordam ko‘rsatish majburiyati bilan shaxsiy ehtiyojlar o‘rtasidagi nomutanosiblik jismoniy va emotsional charchoqqa sabab bo‘lishi mumkin.

Shu bilan birga, mehnat migratsiyasi har doim ham salbiy psixologik oqibatlarni keltirib chiqarmaydi. Xorijda mehnat qilish yangi kasbiy tajriba orttirish, mustaqillikni rivojlantirish, o‘ziga ishonchni mustahkamlash va ijtimoiy faollikni oshirish imkoniyatlarini ham yaratadi. Demak, migratsiyaning psixologik ta’sirini baholashda xavf omillari bilan bir qatorda himoya va rivojlantiruvchi omillarni ham hisobga olish zarur.

Migrantlarning ijtimoiy-psixologik muammolarini kamaytirishda kompleks profilaktik yondashuv muhimdir. Bunda migratsiyaga tayyorgarlik jarayonida psixologik xabardorlikni oshirish, stressni boshqarish va madaniy moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantirish, migratsiya davrida esa huquqiy maslahat hamda psixologik yordam ko‘rsatish maqsadga muvofiq. Ayniqsa, migrantlar va ularning oila a’zolari o‘rtasida muntazam, ishonchli va mazmunli muloqotni ta’minlash oilaviy munosabatlar barqarorligini saqlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, qabul qiluvchi va yuboruvchi davlatlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, migrantlarning huquqiy himoyasini ta’minlash, xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Binobarin, mehnat migrantlarining psixologik farovonligini ta’minlash individual psixologik yordam bilan cheklanmay, oilaviy qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy himoya va institutsional hamkorlikni qamrab olgan yaxlit tizimni talab etadi.

XULOSA

O‘zbek mehnat migrantlarining ijtimoiy-psixologik muammolarini nazariy jihatdan o‘rganish natijasida ularning shakllanishi shaxsiy, oilaviy va ijtimoiy-muhit omillarining o‘zaro ta’siri bilan bog‘liqligi aniqlandi. Migratsiya jarayonida yuzaga keladigan psixologik qiyinchiliklar nafaqat insonning individual xususiyatlari, balki

oilaviy munosabatlari, mehnat sharoitlari va qabul qiluvchi jamiyatdagi ijtimoiy muhit bilan ham belgilanadi.

Shaxsiy omillar migrantning stressga chidamliligi, emotsional barqarorligi, o‘zini o‘zi baholashi va yangi sharoitga moslashish imkoniyatlarida namoyon bo‘ladi. Oilaviy omillar esa hissiy qo‘llab-quvvatlash, o‘zaro ishonch va munosabatlar barqarorligi orqali uning psixologik holatiga ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy-muhit omillari, jumladan, til to‘siqlari, madaniy farqlar, mehnat sharoitlari, huquqiy himoya va ijtimoiy munosabatlar migrantning moslashuv jarayonini belgilaydi.

Tahlil natijalari mehnat migrantlarining ijtimoiy-psixologik muammolarini kamaytirishda uch darajali yondashuv zarurligini ko‘rsatadi: shaxsning psixologik resurslari va moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantirish, oilaviy munosabatlar va emotsional qo‘llab-quvvatlashni mustahkamlash, shuningdek, ijtimoiy himoya va huquqiy kafolatlarni kengaytirish.

Shu munosabat bilan migrantlar uchun psixologik maslahat va profilaktika xizmatlarini rivojlantirish, migratsiyaga tayyorgarlik davrida moslashuv bo‘yicha tushuntirish ishlarini tashkil etish, migrant oilalari bilan manzilli ishlash hamda vatanga qaytgan fuqarolarning ijtimoiy-psixologik reabilitatsiyasini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, mehnat migratsiyasining samaradorligi nafaqat iqtisodiy natijalar, balki migrantning psixologik farovonligi, oilaviy munosabatlar barqarorligi va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi bilan ham baholanishi lozim. Chunki mehnat migranti, eng avvalo, o‘zining psixologik ehtiyojlari, oilaviy mas’uliyati va insoniy huquqlariga ega bo‘lgan shaxsdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.

2. Berry J. W. Immigration, Acculturation, and Adaptation // Applied Psychology. – 1997. – Vol. 46, No. 1. – P. 5–34.

3. International Organization for Migration (IOM). Mental Health Problems of Returned Tajik Labour Migrants and their Experiences Seeking Mental Health Care and Psychosocial Support. – Geneva: IOM, 2023.

4. World Health Organization. Mental Health of Refugees and Migrants: Risk and Protective Factors and Access to Care. – Geneva: WHO, 2023.

5. World Health Organization. Common Health Needs of Refugees and Migrants: Literature Review. – Geneva: WHO, 2021.

6. Labor Migration From Uzbekistan: A Family and Community Promoted Big Bang // Journal of Ethnic and Migration Studies. – 2021.

7. Precarious Employment and Migrant Workers' Mental Health: A Systematic Review of Quantitative and Qualitative Studies // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2022.

8. Post-migration Social-Environmental Factors Associated with Mental Health Problems Among Asylum Seekers: A Systematic Review // Journal of Immigrant and Minority Health. – 2020.